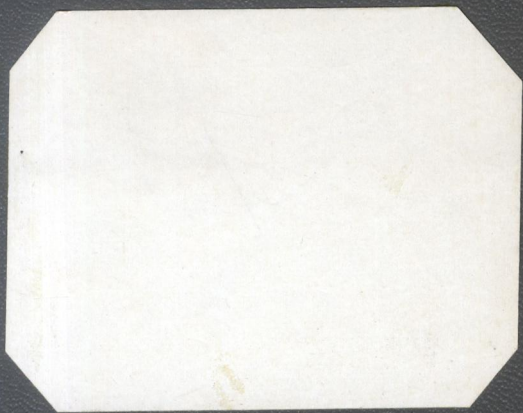
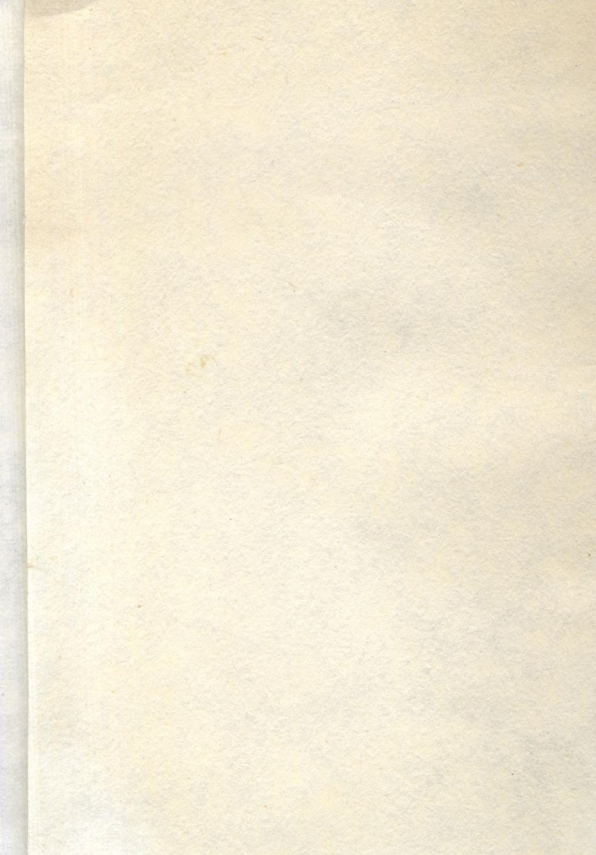

3.400/275-276.

Ів. ФРАНКО

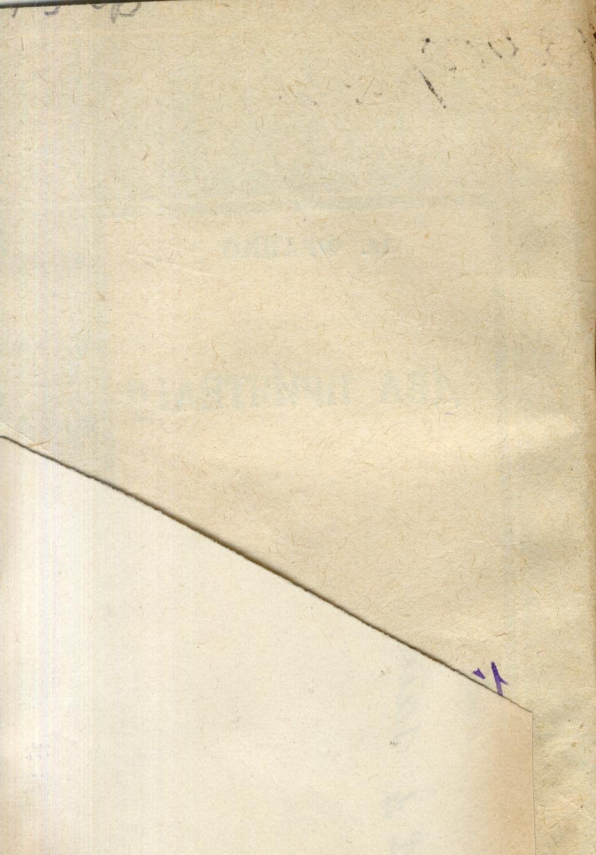
149

ДВА ПРИЯТЕЛІ

202

275-276 Ціна 10 к. 275-276

94

ДЕШЕВА Б-КА КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

ІВ. ФРАНКО

ДВА ПРИЯТЕЛІ

ОПОВІДАННЯ

43.400/
275-276

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Бібліографічний опис цього видання розміщено в „Пітчосісу
Українського Друку“, „Кертаконому репертуарі“ та інших
видаваннях Української Книжкової Палати.

Друкарня „Укр. Робітник“

Примір. 15.000 (2 арк.)

Укрголовліт № 823

Замовл. № 5637

Х а р к і в

1929

ІВ. ФРАНКО

„Два приятелі“ — оповідання з селянського життя часів кріпаччини в Галичині. Вустами старого одставного салдата Франко розповідає в ньому, як за старих часів брали в салдати.

Набор був страхіттям не лише для парубків, а й для селян дозрілого віку, бо поміщикам, власникам землі та кріпаків, що жили на ній, закон давав право посилати на військову службу кого вони хочуть з своїх кріпаків, посилати їх не раз і не двічі, а хоч і по двадцять раз,

якщо урядова комісія не приймала виставленого відразу. На військову службу брали тоді на цілі десятки років. На безглузду військову муштру люди витрачали свої найкращі літа. Суворі муштра, нещадне биття та знущання сфїцерів над салдатами—все це призводило до того, що з салдатчини, якщо й вертались люди, то вертались вже старими та безсилим. Селяни призовного віку, які знали про те, що поміщик хоче віддати їх до війська, переховувалися, доки тривав набір, по лісах, очеретах та болотах, а на них, як на диких звірів яких полювали жандарми. Про оте, пак, полювання на рекрутів розповідає Франко в оповіданні. „Два приятелі“.

Не диво, що селяни тікали від військової служби, як від чуми, хо-

валися від неї по лісах, очеретах та болотах.

В другому оповіданні, видрукованому в цій книжці („Муляр“), Франко малює умови праці робітників-будівельників.

Обдурені, обкрадені після скасування панщини, не маючи з чого прожити в своєму селі, тисячі зубожілих селян кидали свої села та йшли до міста, шукаючи будь-якого заробітку.

Гіркі були ті заробітки.

Прийшовши до міста, отакі голодні, темні, несвідомі, неорганізовані пролетарі села попадали здебільша до дрібних промисловців та підрядчиків, бо великої промисловости в Галичині тоді майже не було. Знаючи, що робітникам податися нема куди, що страта роботи кожного з них призведе до неминучого голодування, отакі дрібні промисловці через

своїх помічників, різних майстрів та підмайстрів, не лише безмежно визискували працю робітників, а ще й знущалися з них як...

Яскраву картину того визиску, знущання та наруги хазяйських поплічників над робітниками і подає Франко в оповіданні „Муляр“.

Д. Н.

ДВА ПРИЯТЕЛІ

І що ви, куме, говорите о приязні! Приятелі, приятелі! А я вам не знати що ставлю і кажу, що нема на світі правдивої приязні ані правдивих приятелів! Звітть мене, яким хочете, говоріть, що вам злюбиться, а я все буду своє! Бо і що ж то: приятель? Чи знайдете такого приятеля, щоби вам або там в нужді поміг, або чим будь порятував? От говориться, аби говорилося, та й годі! А коли хочете, то я вам ось зараз і доказ розкажу, щоби ви знали, як то мало нині можна спуститися на приятеля!

Таже ви знаєте, в якій я був
приятні з Хомою Підгорбочним. Та
й якже нам було не побратиматись!
Ми, бачите, оба були парубки на
ціле село; хлопці мов дуби крепкі.
На маєтку родичів бог не скривдив,
ані нас на працювитості. Вистрої-
мося¹ бувало, щонеділі, як бог
приказав,—не сором між людей по-
казатися. А дівчата! О, що вже не
налітаються за нами, то святий їх
Андрій один знає! Звісно, чисті
хлопаки і не абияких батьків діти.

Товаришували ми з Хомою, що аж
любо. Чи бувало в ліс по дрова, чи
в очерети зо стрільбами² на качки,
чи до танцю, чи й до другого діла,
оба та й оба. І не було між нами

¹ Вистроїтися — прихорошитися.

² Стрільба — рушниця.

ані сварки ані незгоди. Скаже було Хома:—Семене, вийди завтра на мою сіножатку підтяти там трохи трави, твоя вже покошена!—Та чому не вийти? Вийду!—говорю. Скажу було Хомі:—Побратиме, у вас нема роботи, візьміть наш волок та понаправляйте, підемо з неділі в Дністер на рибу.—А, то добре,—каже Хома, і зараз бере волок до направи.

Наше село, як бачите, над самим Дністром, та й ще на рівнині. А ми оба дуже охочі були до рибацтва. Підемо, бувало, чи то з саками, чи з волоком, чи як у повінь, з крошнями, наловимо такої красоти, що кар-карезний ¹! Є що і собі і на продаж!

Ну, нічого! Парубочили ми з Хо-мою, як рідні брати. Нераз і диву-

¹ Кар-карезний—сила-силенна.

валися люди. Як вони,—кажуть,—погодяться? Та то немов огонь та вода! Я, бачите, з роду повільний собі, а Хома то прудке, як іскра. Але що то й говорити! Стали приятелями, то годі вже позад себе оглядатися! Якось ми погодилися та й ще й як. Коби так наша громада кожного разу годилася при виборі нового вйта ¹, то певно би у нас не було нераз такої кавзи, як буває!

Ех, літа, літа молоді! Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, коли б не приходила на вас тота страшна відьма—бранка. Ще то тепер, то все ффрашки ². Візьмуть тебе до війська, ну, бо-

¹ Вйт—сільський староста.

² Ффрашка—жарт.

дай чоловіка за чоловіка держать;
не збиткуються, як над німиною.
Правда, прийдеться ще й тепер не
одному відобрати своє, заким тої
муштри вивчиться, та що це про-
тив давнього? А втім і старі люди
говорять: доти пес не навчиться
плавати, доки йому в вуха не нал-
лється. Нема науки без муки. Але ж
бо тепер сам той асентерунок¹ то
вже не такий страшний, як бувало.
Ставишся раз, другий, третій,—не
візьмуть, випишуть, і ти вільний,
хоч женися, хоч дальше гуляй!
Але за моїх часів, о, то не туди
йшло! Крий нас боже від такого!
То бувало мандатор² сам списує і
подає, кого йому подобається, до

¹ Асентерунок—призов.

² Мандатор—поміщик.

асентерунку, не питає, чи він уже ставився три чи шість чи кілька разів. Так, бувало, не один бідолаха і десять і п'ятнадцять літ живе в вічній острасі. Ось, гадає собі, спадуть шандарі, закують у ланцюжки, та й гайда під міру! А то, бачите, не на те йшло, що нині. Не йшли хлопці так самі до бецирку¹, не ставились так як тепер,—утікали і ховалися, хто куди міг, а мандатори з шандарами волочилися за ними по всіх закамарках. Погано було жити на світі.

Ось десь так серед м'ясниць чуємо і ми: записано нас до асентерунку. Боже, зів'яло в мені серденько, як я тото почув. А мій Хома аж одеревів цілий, сердешний.

¹ Бецирк—повіт (до повітового міста).

— Не дожидаймося,— каже,— Се мене, лихої години на себе, утікаймо!

— Утікаймо!— кажу й я, та й побіг домів збиратися. Тато, мама, всі дома як почули, що діється, так і померли з превеликого жалю.

— Синочку, синочку!— заводили мама,— одного тебе маю, як одну душу в бога, та й того мені тебе хочуть відібрати.

— Цить, стара,— сказали тато крізь сльози,— не держи його, хай іде, чень¹ його бог милосердний устереже від тяжкої нужди! Збирайся, небоже, прощайся з матір'ю, з сестрами, підемо, підведу тебе за село.

Зібрався, попрощався. Ненька уміли, як я вийшов.

¹ Чень—може.

— Семене, Семене, вернися!—
кричали вони.

Я вернувся.

— Хай хоть надивлюся на тебе,
синочку мій, душенько моя! Може
то останній раз тебе бачу.

— Дайте, мамко, спокій, бог ла-
скав!—відповів я дрижачим голосом,
цілуючи їх у коліна, а самому аж
серце стискалося.

Пішли ми з татом долі загородою
над Дністер. Там ждав уже на мене
Хома. Тато поблагословили нас, по-
розповідали, де й куди які криївки,
ми попрощалися та й пішли.

Ой, набідувалися ми до весни,
боже єдиний, ти й но сам те знаєш!
От чуємо, по селах туди і сюди
бушують шандарі, того і другого
зловили. Нас ще якось господь со-

храняв. Ми все держалися придні-
стрянських сторін, мокряків та оче-
ретів.

Аж ось в однім селі говорять
нам: „Утікайте в поле! Шандарі з
двох боків надійшли, перешукають
очерети, виловлять вас, як рибу в
саку“ Падоньку¹ нещасний, куди
тут повернутися? В селі сховатись—
і гадки нема. В поле втікати, то, на-
певно, пропадати: поле чисте, ліса
й поліки нема,—виловлять, хіба би
в нас заячі ноги або хіба би ми
поховалися в мишачі нори.

— Хомо, прийдеться пропадати
аж тут!—кажу я, опускаючи руки.

Ми вже щось три ночі не спали,
помучились, утепенилися, що ледве
дихаємо. Нема сили і кроком по-

¹ Падоньку—доленько.

ступитися, не то, щоби втікати по полю.

— Знаєш що,—каже прудко Хома.—Ходи за мною.

— Куди?

— Не питай, ходи, коли не хочеш пропадати!

Я знав прудку Хомину натуру, змігся якось та й іду. Дорогою гадаю собі:

— І тото приятель, то щирий товариш? Веде мене кудись, бог вість куди, а словечка щирого не скаже, не потішить, не порадить! Гой, гой, світе мій білий, нещасна моя годинонько!

Правда, не раз мені і до тої пори Хома ставав у великій пригоді, не раз рятував мене, не зважаючи на своє небезпеченство — ну, але ж і

я не лишав його ніколи в ніякій потребі, слухав його, як вітця.

Так і тепер.

Таке розгадуючи, йду, ноги волочу по якійсь обочі край села з Хомою. Іду та й дивлюся, куди він поведе.

— Гов!—сказав Хома, підходячи до самої крайньої хати,—тут треба відпочити.

— Тут відпочити?—скрикнув я, роздивившись.—Хомо, а тобі що такого? Таже то сама крайня хата, ще й стоїть на такій голотечі без найменшого захисту! Тут нас так найдуть і зловлять, як горобця в сильці!

— Тут мусимо спочивати!—сказав знов Хома холодно і твердо.— Я не можу далше!

— Але ж, чоловіче, бійся бога,— кричу я,—сам у пропасть пхаєшся! Що тобі сталося? Чи тобі розум з голови вплив? Я тут не буду спочивати, щоби ти мені не знати що давав!

— Не будеш? Га, то як хочеш. Я тут спочиваю!

— Ходи бодай до онтої стирти та там заріємося в сіно. Не дурій, чоловіче, не пхайся сам у нужду!

— Я і кроком відси не рушуся!— сказав знов уперто Хома і пішов до хати.

— Боже мій милосердний, тожто мій приятель та мій щирий товариш! Доброхіть пхає мене і себе у різницю? І не уступить від свого хоть гинь! Упреться як козел рогами! Мати пречиста! Рятуй мене

від усього злого і від такого приятеля!

— Але що ж тепер діяти?—гадаю собі далше.—Прийдеться самому пропадати! Ех,—гадаю собі далше,—пропадати мені самому де інде, а Хомі тут, волимо вже бодай оба разом гинути!

І я пішов за Хомою до хати.

— Що, нагадався, нерозумився?—питає він мене з насмішкою. Боже, він ще насміхається над моєю нуждою, а з мене би й крові не дорізався!

Хата, що до неї ми зайшли, то була напіврозвалена стара кучка, житло старого діда-жебрака. Лиш літом він тут часом ночував,—зимою сидів у селі, а й літом звичайно цілими тижнями волочився

по селах за жебраним хлібом. І тепер ми не застали його. Хата була засунена засувом, але Хома відсунув його кусником якогось патика. В хаті не було нічого, крім кількох торбів, палиці дідової, шапки пошитої з тисячних латок та й деяких других лахів.

Але мені дивно було, чого то Хома так тішиться і бігає по хаті.

— Гей, Семене,—каже він,—ти, бачу, двері засунув? Не засувай їх! Ще й відхили трохи, тут душно.

Боже мій милий, той чоловік видно весь розум стратив, чи що!

— Відсунь двері і відхили, чуєш?—гукнув на мене.

Що ж було робити? Мусив я слухати налибоватого ¹.

¹ Налибоватий—сільське посміховище.

— Розбирайся і лягай спати! Треба проспатися, бо вночі і на волосок оком не змигнемо.

Я стою, витріщивши на нього очі, сам не знаю, що діється зі мною.

— Чуєш чи ні, тумане вісімнадцятий! Розбирайся та лягай спати! Як буде час іти, то я тебе збуджу.

Мені переверталося в серці і кипіло як у китлі. Сльози виступали на очі.

— Хомо!—кажу крізь плач,—що тобі сталося? Чи ти стратив бога з серця? Чи ти забув, що маємо родичів?.. Чи ти забув, що шандарі леда хвиля надпадуть? Що ти робиш? Зглянься на бога, не губи нас обох! Таже ми колись були товаришами, я любив тебе щиро, як

свого рідного брата! Що я тобі про-
винив? За що ти хочеш мене віку
збавити?

І що ви гадаєте, Хома зм'ягчився
тою бесідою? Бодай так пси траву
пасли! Відвернувся вам від мене,
як нелюд, потер рукою по чолі чи
по ^{носу}лиці, та й в сміх.

— Ха, ха, ха! Отто мені парубок!—реготався.—Занюхав біду, як той сліпий ковбасу в борщі, та й уже: гину, каже, нема мене!

Отто, видите, щирий приятель! І спусти ж ся на такого чоловіка! Заждіть, яке він мені ще вистроїв!..

— Семене,—каже Хома по хвили вже якось лагідніше.—Семене, братчику, хіба ти гадаєш, що я би не віддавав життя свого за тебе? Хіба ти забув, ^{чи} що ми оба на одній до-

розі? Не гадай прецінь, що я з
глузду зсунувся, або що, що хочу
себе і тебе погубити! Лиш роби, як
тобі кажу, а увидиш, що я ще не
такий дурний, як тобі видиться.

Трохи мене успокоїли ті слова,
а, зрештою, що ж було робити? Роз-
дягся я, постелив сірак на землю
і ляг. Але де там мені заснути!
Дрожу цілим тілом, як риба в мат-
ні! Кому би в такій тяжкій тривозі
сон до голови брався?

Хома не лягав, шарив щось по
хаті. Що він задумав? Господь його
знає. Я не догадаюся, аби й що!

— Семене,—каже він, видячи, що
я не можу заснути,—на, випий!

І підніс мені порядну чарку го-
рівки. Горівку він мав при собі,
чарку найшов десь у закутку.

Я випив. Напій був сильний, мене якось проняло теплом, утома відозвалася—за хвильку я заснув мов камінь.

Не знаю, чи довго я спав, чи ні, аж ось Хома будить мене знов.

— Семене, Семене, вставай, шандарі!

Останнє слово мов ясний грім над ухом протверезило мене в одній хвили.

— Де, де?—питаю, зірвавшись на рівні ноги.

— Не питай, роби, що тобі скажу!

— Що робити?

— Зажмури очі, і не отворюй їх, аби що було, аж доки тобі не скажу. Пам'ятай.

— Добре, добре!

— А тепер на тобі отсе в руку!

Я взяв. То був мотуз чи воловід якийсь, не знаю.

— Держися добре!

— Держу.

— Ходи тепер за мною!

Ми пішли.

Дорогою чую—крик якийсь, плач, завід, товар реве, пси гавкають, під ногами болото,—ми відай ідемо селом.

— Хомо, бійся бога, куди ти ведеш мене?

— Ані слова, тумане! Шандарі надходять!—шепнув він мені своїм твердим голосом. Я завмер зі страху.

— Оттут нам буде!—гадаю собі.—Пропала коза, пропала й береза!

Ідемо далі, а підо мною коліна лиш диль, диль, диль! Аж ось чую:

— A skad wy, dziady? ¹ — питає різкий голос.

— То, певне, шандар,—гадаю собі.—Ну, господи, помилуй грішну душу! Зараз і до нас заговорить! Дивно мені лишень, чому насамперед говорить до якихось дідів.

Смішливий старечий дідівський голос відповідає ось-ось переді мною:

— З білого світу, паночку ласкавий. Ми божі старці, браття близці. В ріці купалися, в воду нурялися; я його занурив, а він у воді очі погубив. Хотів найти та не міг, таки додому побіг.

— Ха, ха, ха!—засміялось кільки голосів.

Боже ласкавий, тут їх мусить бути немало. І чому вони не хапа-

¹ А звідки ви, старці?

ють, не в'яжуть нас? Навіть не відзиваються ні словом до нас.

— Gdzie mieszkacie, młócze? ¹— питає знов різкий голос, але видно було, що крізь сміх.

— Край води, паночку, край води! Наша хата з лободи, заціпка з ріп'яха, а стріха з лопуха!

Знов сміх довкола, але шандарі ще не займають нас. Я дрожу цілий і держуся за мотузок, не сміючи вже направду зі страху проглипнути на світ. Гадаю собі: хай буде, що має бути, побачу, як то скінчиться.

— Jakis bestia, dowcipny! ²—сказав, насміявшись досита, різкий голос до других. — Ale chodźmy już!

¹ Де мешкаєте, волоцюги?

² Якась тварина дотепа.

Здає ми się, że w tej stercie za wsia
uda nam się złowi jakiego ptaszka²!

Я чув, як шандарі регочучись
віддалились і з диву не знав, де
стою.

— Ходи, сліпий братище!—кри-
чав дідівський дряхлий голос все
ще переді мною,—ходи там, де вітер
свище! На вітер полягаємо, вітром
повкриваємося, вітер під голову
візьмемо і тепленько заснемо.

— Złodziej ze swojemi przymow-
kami²—почулось мені здалека. Хо-
ма сіпнув мене за шнурок. Я пі-
шов за ним, все ще не знаючи до-
кладно, чи то сон, чи ява, що зо
мною діється.

¹ Але ходім уже. Здається мені, що в цій
скирті за селом пощастить нам зловити якогось
пташка.

² Злодій із своїми приказками.

Ми йшли ще досить довго.

— Ну, отвори очі, сліпий коте!— сказав до мене весело Хома. Я проглянув. Густа мряка вже розсілася круг нас по полю, далеко ще виднілося село, яке було пізнати по клубах диму, що тут і там зносилися понад низькі, солом'яні стріхи.

— Ну, що, з'їли нас шандарі?— питає мене Хома, сміючись.

Я не відповів і слова, не міг ще прийти до себе.

— Товаришу любий, а видиш, що я не пхнув тебе у пропасть!— сказав він потихо. Я тепер перший раз поглянув на нього.

Що це знов? Якийсь дід з довгою бородою стояв при мені.

— Во ім'я отця і сина, а тобі що, Хомо?

— Те, що й тобі!—відповів він.

— Те, що й мені? А це як ти гадаєш?

— Подивися в воду на свою вроду!—відказав він дряхлим дідівським голосом. Недалеко була широка калюжа, я поглянув—угу на тебе маро! Коли би я не знав, що я сам, то я би не пізнався, аби що! Дід та й дід з мене, хоть гинь, не пізнаєш Семена. Пообвішуваний торбами, з довгою палицею в руці, з сорокатою шапкою на голові. Хома й собі ж так! Через те він казав мені так напруго¹ йти спати в дідівській хаті! Угу!

Так ми, бачите, уйшли на цей раз біди, але, чи гадаєте, що на тім скінчилося? Шандарі шукали,

¹ Напруго—рішуче.

парцували¹ даліше, ми йшли та кидалися в різні боки, як ті ворони на вітрі, колесили та колесили поза Дністром. Аж ось чуємо: вже унялася трохи біда, вже нема шандарів в околиці. Ну, слава тобі господи!—гадаємо—таки ми на цей раз спаслися! Тепер треба міркувати, щоби деяким чином додому вернути. Радь, Хомо! Провадь, Хомо! Хома взявся провадити.

Ми вертали поволі манівцями, обережно, щоби де несподівано не попались в руки шандарам. Бог поміг, ми зблизилися вже до свого села, ось лиш півмильки, не даліше. Хто би був гадав, що тут найдемо те, чого ми майже через півроку не могли найти по чужих се-

¹ Парцувати—шниряти.

лах? А таки найшли свою біду на мості, як кажуть. Та й то через мого приятеля, через Хому!

Сиділи ми два дні в очереті. Було чутко, що ще в нашім селі шандарі. Другого дня вечором каже Хома:

— Знаєш що, Семене. Мене нога болить, може б ти вийшов де в село, роздивився, що чувати, та приніс що їсти?

Я пішов. Ледве я вийшов з очерету, дивлюся: шандарі ходять по полю. Я, побачивши їх, аж одебелів з переполоху. Господи, ану ж вони побачать мене! Ех, задер я пси, змикай в очерет! Але вже було запізно, доглянули мене собачі діти, пустилися за мною наздогін. Ще лиш то собі пригадую, що їх було чотири.

Як і куди я біг, не тямлю. То лиш тямлю, що обмочений, обшарпаний, окривавлений я впав коло Хоми. Хома відразу зрозумів, про що йде.

— Вставай,—крикнув він мені,—скачи під міст.

Недалеко був міст через ріку. Під ним була знайома нам криївка.

Я добув останніх сил і встав.

— А ти ж куди подієшся?—питаю Хому.

— Бігай¹, я вже собі пораджу.

Я побіг, лишаючи його в очереті.

Не знаю і донині, що за хитрість придумав був Хома, щоби і цей раз уйти погоні. За хвилю, дрожачи на цілім тілі, сидів я уже під мостом, схований безпечно. Си-

¹ Бігай—біжи

джу я, сиджу поволі й страх про-
йшов, надзираю, надслухую, що ста-
неться з Хомою. Нічого не чую,
лиш ріка шумить боком попід міст.

Довго я сидів скулений, не ру-
хаючись під мостом між двома доли-
нами. Аж ось чую якийсь гомін.
Зазираю здалека,—господи мило-
сердний! Це ж мого приятеля, мого
Хому ведуть шандарі. На руках і
на ногах побрязкують ланцюжки.
Шандарі окружили його й побл-
скують карабінами. Мені в очах по-
темніло, серце мов льодом обдало.
Гляджу ліпше, Хома по саму шию
мокий; обталапаний, ще до того
повно на нім шувару, гнилого ли-
стя і зеленої водяної трави. Певно,
неборак хотів сховатися в баюру,
та дарма, найшли його, зловили!

— Слава тобі господи, що хоч я цілий,—подумав я собі, скулився втрое і сиджу тихо, ледве дух у собі переводжу.

Ну, хто би гадав, що Хома бодай тепер не схоче мені зашкодити! Гай, гай, боже єдиний! Приятель, приятель! Слухайте лишень, на яку хитрість узявся мій приятель не-приторений, щоби й мене погубити і видати в руки шандарам. Слухаю я, чути здалека кроки. Ідуть шандарі на той міст, де я сиджу. Гов, чую ще щось. Хтось чи співає, чи що! Прислухуюсь ближче, то голос Хоми. Йде він та ніби приспівує протяжно:

Ой, Семене, мій друже Семене!
Та скажи ти батькові від мене,
Що не буде вже Хома
У неділеньку дома!

— Добре, добре!—крикнув я з-під моста, порушений жалібним Хоми-ним співом.

Господи, як я в тій хвилі наля-кався власного голосу! Жити і вми-рати буду, а тота хвиля не вийде мені з пам'яті. Мені зашуміло в ухах, замерещило перед очима, кров бухнула до голови,—сам не знаю, що зо мною сталося.

Я отямився на мості. Два шан-дарі держали мене за руки, один замикав на залізну колодку¹ лан-цюжок, котрим вони були зв'язані. Я рушив ногою, на ній забреньчав такий самий ланцюжок.

І ви говорите мені о приязні. Чи ж то по-приятельськи поступив собі Хома зі мною? Я поглянув на нього.

¹ Колодка—замок.

Стояв понурий, мокрий, дрижачий.
Раз глипнув на мене—в його очах
крутилися сльози... Що мені з тих
сліз? Вони ні мені, ні йому не по-
можуть!

На другий день нам уже обстриг-
ли кучері. Ми були вояками.

.

Ох, приятнь, приятнь! Товариство!
Далось ти мені гірко взнаки, не
забуду я тебе до смерти! Бо через
тебе пропали мої літа молоді!

Лолин, у червні 1876 р.

МУЛЯР

Ах, той стук, те калатання, ті крики на вулиці якраз проти мого вікна проганяють усяку думку з моєї голови, не дають мені й на хвилю спокою, відривають від праці. І нікуди мені подітися, нікуди сховатися від того невгамовного стуку: від рана до вечора він не перестає, а коли ляжу спати, змучений денною спекою, то чую його виразно навіть у сні. І вже цілі два місяці так, подумайте собі! Відколи напроти моїх вікон почали мурувати оту нещасну каменицю, відтоді я

не написав ані одної стрічки, і стук
та калатання не вгавали в моїх вухах.

Не можучи сам нічого робити,
сідаю день-денно у вікні й дивлюся
на роботу інших. Вид руху, бігання,
праці кількадесятьох людей, що
вертяться і нишпорять у тім тіснім
місці, мов мурашки в купині, про-
гонює нервові роздразнення. Я вспо-
коююсь, дивлячись, як помалу-малу
під руками тої маси робучого люду
росте велика камениця, як здвига-
ються вгору її мури, як шипить
та куриться вапно, що його гасять
у великих дощаних скринях та спу-
скають відтак у ями, як мулярі те-
шуть цегли, допасовуючи їх до на-
лежного місця, як жінки й дівчата
носять цемент у цебриках, у яких
крізь вуха просилено дрючок, як

помічники, зігнені в дугу, на дерев'яних носилках, ярмом накладених на плечі по оба боки шиї, двигають цегли горі руштуванням. Уся важка, щоденна робота тих людей проноситься переді мною мов хмара, і, чуючи їх крики, жарти та розговори, я й сам про себе забуваю, немов тону в якімось безбрежнім непрозорім тумані, і швидко, невловимо пливе година за годиною, день за днем.

Лиш ті підмайстри із своїм криком, із своєю лайкою, погрозами, наругами та самоволею над робітниками виривають мене з того непрозорого туману, нагадують живу, погану дійсність. Їх лиш двоє, а прецінь усюди їх повно; всі робітники мовкнуть і хиляться, де який із них проходить. Нічим їм не до-

годити, ніщо їм не в лад, на все в них готова наруга, готове гнівне, згірдне слово. А нехай-но котрий робітник посміє відізватися, боронитися або впімнутися за товаришем,—зараз лице пана підмайстра наливається кров'ю, з уст прискає піна, і мається ж тоді від нього винуватець! І то ще добре, коли йому позволять терпіти, коли не наженуть у цій хвилі від роботи! Адже вони тут повні пани, їх власть над робітниками необмежена, а нагнавши одного вони зараз же надіблють чотирьох, що ще й напрошуватись будуть на місце прогнаного. О, нинішнє літо для підмайстрів жниво! Вибирай лишень і з платні вривай скільки хочеш, нічого не скажуть робітники,—а як котрий схоче по-

жалуватися будівничому—геть його, нехай гине з голоду, коли не хотів бути покірним!

Одного дня, коли я, як звичайно, сидючи в вікні, поглядав на роботу, вчинився нараз крик на самій фронтівій стіні. Причини крику я не бачив,—чув тільки, як підмайстер кинувся до одного робітника, понурого, високого муляра середніх літ і почав ганьбити його останніми словами. А той нічого, похилився і далше робить свою роботу. Але підмайстра ця вперта, понура мовчанка розлютила ще більше.

— Ти злодію, ти драбе, кримінальнику, зараз мені забирайся відси!—кричав запінений підмайстер, чимраз ближче надскакуючи до робітника.

Я бачив, як понуре, нахилене над цеглою лице муляря чимраз більше червоніло, мов жаром наливалось. Він затис зуби і мовчав.

— Чи маю сто разів до тебе говорити, ти шибенику, голодранче, розбійнику один, га? Марш відси, зараз забирайся, бо скинути кажу!

Робітник, очевидячки, боровся сам із собою; його лице аж посиніло. Вкінці, не випростовуючись, підвів трохи голову, і звільна, з невимовною погордою в кожному звуці процідив:

— Хлоп хлопом! Мудь мудьом!¹ Не дай боже з хлопа пана!

Підмайстер на хвилю немов застив на місці при тих словах. Очевидно, примівка мулярева вразила

¹ Мудь—хам.

його в саме болюче місце: він був з хлопського роду, і тепер, ставши „паном підмайстром“, дуже стидався свого походження. Тож по хви-левім остовпінню він вибухнув повною силою пари.

— Так? Так ти до мене? Чекай же, я тобі покажу! Я тебе навчу! Марш!

Робітник не рухався з місця і робив своє.

— Забирайся, опришку! Махай до ста бісів, бо велю поліція закликати!

Робітник уперно ценькав молотком о цеглу. Тоді підмайстер прискочив до нього, вирвав йому молоток із руки і шпурнув на вулицю. Розлючений муляр заскреготав зубами і випростувався.

— Хаме!—крикнув він,—якого ти

біса мене вчепився? Чого ти від мене хочеш?

— А! Так ти гроиш?—ревнув підмайстер.—Гвалту! Гвалту! Розбійник!

На той крик прибіг другий підмайстер і оба сполученими силами кинулись на муляря. Той не опирався. Кулаки посипались на його плечі; супроводжений стусанами, німий з лютости й розпуки він зійшов із руштування і взяв на плечі свій мішок з начинням.

Інші робітники, що бачили цілу ту справу, мовчки працювали, похилені над цеглою і закусуючи зуби. Ніхто з них не писнув ані слова.

— Масти хлопа лоєм, а він смердить гноєм!—крикнув на відхіднім муляр уже з вулиці. На лиці його

ше раз показалася силювана на-
смішка, але в очах рівночасно про-
ти сонця заблищали сльози.

— Лиш ти не йди на зломану
голову, опришку, Довбушуку по-
ганий!—крикнув підмайстер з муру
і погрозив відходячому кулаком.

Другого дня я встав рано і ви-
глянув крізь вікно. На вулиці ще
було тихо. Робітники тількищо
сходилися „на фабрику“. Я дуже
зачудувався, побачивши між ними
прогнаного вчора муляря. Заціка-
влений, я почав дивитися, що з
того буде, як прийде підмайстер.
Інші робітники мало бесідували з
собою, а до відігнаного й зовсім
ніхто не підходив, він стояв з при-
бока коло паркану. Аж ось і під-
майстер надійшов, фукаючи чогось,

як ковальський міх. Він швидко озирнуv робітників; його гнівний погляд зупинився на прогнанім учора мулярі.

— А ти, опришку, знов тут? А ти чого тут? Хто тебе потребує?

— Пане підмайстер,—озивається робітник, підступаючи два кроки (серед загальної тиші чутно, як тремтить його насилу задавлюваний голос),—пане підмайстер, майте обачіння. Що я вам зробив? За що ви мене хліба збавляєте? Адже знаєте, що тепер роботи ніде не знайду, а дома...

— Марш ти мені, криминальська мордо!—ревнув підмайстер, котрому нині не в лад була покірлива статъ, так як учора вперта, понура мовчанка.

Муляр звів голову, взяв під паху свій мішок з начинням і пішов.

Цілий тиждень потім щорана я бачив ту саму сцену на вулиці. Відігнаний муляр, очевидно, не міг ніде знайти роботи і щорана приходив просити підмайстра, щоб прийняв його. Але підмайстер був твердий, як камінь. Ніякі просьби ані закликання не порушували його, і чим більше муляр гнувся та хилився перед ним, чим глибше западали в голову його потускнілі очі, тим гордіше бадьорився перед ним підмайстер, тим прикрішими та згірдішими словами ганьбив бідолашного робітника. А той небо-рака по кожнім відказі тільки стискав зуби, брав мовчки під паху свій мішок і втікав, не оглядаючись,

немов боявся якоїсь страшної покуси, що так і перла його до поганого діла.

Було це вечором у суботу. Напрасний¹ дощ захопив мене серед вулиці, і я змушений був схоронитися до поблизького шиночку. В шинку не було нікого; брудна, вогка світлиця була слабо освічена одною лампою, що сумовито гойдалася на стелі, а за шинквасом дрімала стара, товста єврейка. Оглянувшись по кутах, я—диво дивне!—за одним столом побачив знайомого муляря поруч із своїм завзятим ворогом—підмайстром. Перед кожним стояла склянка пива до половини надпита.

— Ну, дай нам боже, куме!—ска-

¹ Напрасний—несподіваний.

зав муляр, стукаючи своєю склянкою о підмайстрову склянку.

— Дай боже й вам!—відповів той тоном де-де лагіднішим, ніж на вулиці коло роботи.

Мене зацікавило це дивне товариство. Я казав собі дати склянку пива і сів далеко в другім кінці світлиці в куті за столом.

— Та що, куме,—говорив муляр, видимо змагаючись на силу і на свободний тон,—не добре це, що ти так на мене завзявся, бігме¹ не добре! За таке, куме, бог гнівається!

Говорячи це, він закалатав склянкою о стіл і замовив іще дві склянки пива.

— Та ж ти, куме, знаєш, що в мене дома, яка нужда! Не треба

¹ Бігме—свй-богу.

тобі й говорити. Жінка слаба, заробити не може, а тут я вже, з ласки твоєї, цілий тиждень ані о!.. Та ще коби то я сам, то вже би чоловік якось терпів. А то, видиш, слаба жінка, та й ті бідні хробаки, вже ледве лазять, хліба пищать... Серце крається, куме, бігме, що крається! Аджеж я їм якийсь отець!

Підмайстер слухав цієї бесіди, понуривши голову і хитаючи нею, немов дрімав. А коли єврейка принесла пиво, він перший узяв склянку, калатнув о муляреву і сказав:

— На здоровля твоєї жінки!

— Дай боже, щоби й ти не хворував!—відмовив муляр і надпив трохи своєю склянкою. Видно було з його лиця, як неохітно його уста тикалися напиту. Ах, може на нього

пішов останній гріш із визиченого перед чотирма днями гульдена¹, що мав прокормити цілу його нещасну родину аж до ліпших днів, бо другого бог-знає, чи де вдасться визичити! А тепер він за останній гріш узявся гостити свого ворога, щоби хоч так задобрити його.

— І ще ж ти, куме коханий, зваж так на сумління, що я тобі такого зробив? Що в злості сказав тобі нечемне слово?.. А ти ж мені скільки наговорив! Бігме, куме, недобре так кривдити бідного чоловіка!

Кум, випивши пиво, знов схилив голову і хитав нею, немов дрімав.

— Та вже,—заговорив несміливо муляр,—будь ласкав, у понеділок... теє... Сам видиш, куди бідному чо-

¹ Гульден—карбованець.

ловікові дітися? Хіба таки на пні
гинути з жінкою й дітьми?

— Та що, скажеш дати ще склян-
ку того шуму?—перервав його бе-
сиду підмайстер.

— А, і овшім, і овшім! Гей, ще
склянку пива!

Єврейка принесла пиво, підмай-
стер випив його і обтер уса.

— Ну, та як же буде?—спитав
трівожно муляр, стараючися взяти
підмайстра за руку і дивлячись йому
в лице.

— А як буде?—відповів той хо-
лодно, встаючи і збираючися до
відходу.—Дякую тобі за пиво, а до
роботи в понеділок не маєш чого
приходити, я вже прийняв другого.
А впрочім (ці слова сказав уже коло
самих шинкових дверей) я таких

опришків, таких шибеників, як ти, не потребую.

І підмайстер одним скоком вибіг на вулицю і затріснув за собою шинкові двері.

Нещасний муляр став мов громом прибитий на ті слова.

Довгу хвилю стояв нерухомо, не знаючи запевно, що й думати. Далі прокинувся. Якась дика думка блис-ла в його голові. Він одною рукою пірвав стіл, за котрим сидів, і як стій відломав від нього одну ногу а відтак замахнув відламанною ногою по шинквасі. Брязк, дренькіт, хруст, крик єврейки, гамір надбігаючих людей, крик поліціянта, все в одній хвилі зіллалося в одну дику оглушаючу гармонію. За хвилю нещасний муляр опинився серед ре-

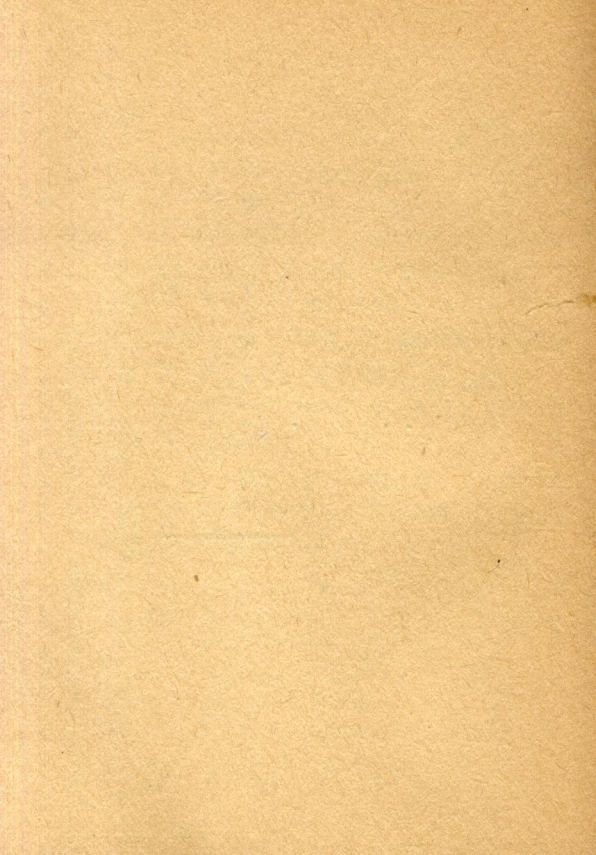
вучої та пискливої купи євреїв, що з великим рейвахом віддали „скаженого та бісноватого розбійника“ в руки поліціанта. Грізний сторож публічного безпеченства вхопив його за плечі і пхнув наперед себе. Побіч поліціанта поволоклася ледве жива з переляку шинкарка, залишивши замість себе другу якусь єврейку в шинку, а довкола них, голосячи та верещачи, ціла купа єврейчиків і всякої вуличної голоти повалила до поліції.

1878.

З М І С Т

	Стор
Передмова	3
Два приятелі	7
Муляр	39

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 52—53. Коцюбинський—Кат	10 к.
№ 54—56. Винниченко—Талісман	15 „
№ 57. Франко—В тюремнім шпиталі	5 „
№ 58—59. Винниченко—Терень	10 „
№ 60—61. Аркадій Любченко—Оповідання про втечу	10 „
№ 62. Стефаник—Синя книжечка	5 „
№ 63—64. Слісаренко—Президент Кислокапу- стянської республіки	10 „
№ 65—66. Коцюбинський—Коні не винні	10 „
№ 67. Стефаник—Палій, Май	5 „
№ 68. Кониський—У тісної баби	5 „
№ 69. Копиленко—Кара-Круча	5 „
№ 70. Слісаренко—Шпоньчине життя та смерть. Сто тисяч сил	5 „
№ 71. Винниченко—Ланцюг	5 „
№ 72—76. Винниченко—Босяк	25 „
№ 77. Стефаник—Злодій. Кленові листки	5 „
№ 78—80. Винниченко—Радість	15 „
№ 81. Слісаренко—Алхимик. Канонір Душта	5 „
№ 82—84. О. Слісаренко—Плантації	15 „
№ 85. С. Черкасенко—Юдита	5 „

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 86. І. Франко—Хлопська комісія. Добрий зарібок.	5	„
№ 87. В. Винниченко—Кузь та Грицунь . . .	5	„
№ 88. Марко Вовчок—Козачка	5	„
№ 89—90. В. Винниченко—Купля	10	„
№ 91. С. Черкасенко—Сашків кінець	5	„
№ 92—93. А. Головка—Товариші	10	„
№ 94. С. Черкасенко—Вони перемогли . . .	5	„
№ 95. В. Винниченко—Темна сила. Промінь сонця	5	„
№ 96—97. І. Франко—Отець гуморист . . .	10	„
№ 98—99. Короленко—Річка грає	10	„
№ 100. А. Головка—Червона хустина . . .	5	„
№ 101. Панч—Тихонів лист	5	„
№ 102. Косинка.—Політика	5	„
№ 103. Яновський—Туз і перстень	5	„
№ 104. Панч—Смерть Янулякса	5	„
№ 105. Головка—Пилипко	5	„
№ 106. Сенченко—У золотому закуті . . .	5	„
№ 107. Авищенко—Ніч у саду	5	„
№ 108—109. Косинка—Мати	10	„
№ 110. Винниченко—Суд	5	„
№ 111. Горький—Двадцять шість і одно . .	5	„

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 112. Горький—Один з королів республіки	5 к.
№ 113. Горький—Омельян Пиляй	5 „
№ 114. Коцюбинський—Подарунок на іменини	5 „
№ 115. Винниченко—На пристані	5 „
№ 116—117. Бордуляк—Михалкові радощі .	10 „
№ 118. Васильченко—В темряві	5 „
№ 119—120. Франко—Івась Новітній	10 „
№ 121. Любченко—З темного передпокою .	5 „
№ 122. Панч—Перегони	5 „
№ 123. Яновський—Роман Ма	5 „
№ 124. Сенченко—Дурень	5 „
№ 125. Первомайський—19-й рік	5 „
№ 126. Качура—За 10 „оре“	5 „
№ 127. Ле—Розбійники	5 „
№ 128. Кундзіч—На ярах	5 „
№ 129—130. Панч—Там, де верби над ставом	10 „
№ 131—133. Шолом-Алейхем. Два антисеміти	15 „
№ 134—136. Шолом-Алейхем—13 спол. штатів	15 „
№ 137—139. Шолом-Алейхем—Етап	15 к.
№ 140—142. Микитенко—Брати	15 „
№ 143. Франко—Цигани	5 „
№ 144. Глібов—Байки	5 „
№ 145. Козоріс—То був злодій	5 „

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 146. Бордуляк—Мати	5 к.
№ 147. Джекобс—Іспит	5 „
№ 148. Франко—Лесишина челядь	5 „
№ 149. Дж. Лондон—Сивашка	5 „
№ 150. Дж. Лондон — Людина з рубцем на щоді	5 „
№ 151—152. Грінченко—Федько-халамидник	10 „
№ 153. Хвильовий—Кіт у чоботях	5 „
№ 154—155. Українські пісні	10 „
№ 156. С. Руданський—Співомовки	5 „
№ 157. Винниченко—Чесць	5 „
№ 158. Коцюбинський—Він іде	5 „
№ 159. Франко—Олівець	5 „
№ 160—161. Анищенко—Балаве	10 „
№ 162. Генрі—Коса на камінь	5 „
№ 163. Шевченко—Катерина	5 „
№ 164. Ковальчук—Криваві легенди	5 „
№ 165—166. Маркович—Збройний напад	10 „
№ 167—169.—Кириленко—Стихія	15 „
№ 170. Івченко—Смертний спів	5 „
№ 171. Франко—У кузні	5 „
№ 172—173. Копиленко—Македон Блин	10 „
№ 174—176. Маркович—Судова помилка	15 „

„Дешева бібліотека красного письменства“

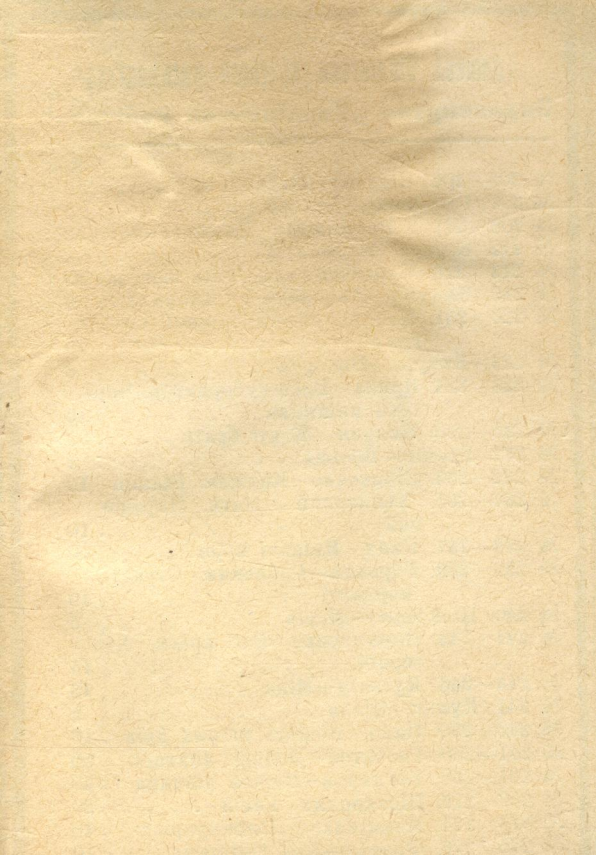
Видавництва „Український Робітник“

№ 177—181. Микитенко—Гавриїл Киричен-	
ко—школяр	25 к.
№ 182. Грінченко—Сам собі пан	5 „
№ 183—185. Анищенко—Побачення	15 „
№ 186. Коцюба—Без ґрунту	5 „
№ 187. Франко—Малий Мирон. Краснопис	5 „
№ 188. Франко—Ліси і пасовиська	5 „
№ 189. Качура—Без хліба	5 „
№ 190. Шульга—Шульженко—Степова	
глибінь	5 „
№ 191. Цішка Гартни—Страйколом	5 „
№ 192. Козоріс—За порадою. Дві сили	5 „
№ 193—194. Пилипенко—Під Черніговом	10 „
№ 195—196. Винниченко—Фельдфебельщина	10 „
№ 197. Винниченко—Чекання	5 „
№ 198—199. Чарот—Галя	9 „
№ 200. Гаршін—Чотири дні	5 „
№ 201—202. Зарецкий—42 документи	10 „
№ 203—204. Шкурупій—Патетична ніч.	10 „
№ 205—206. Піонтек—Балаклава	10 „
№ 207. Грінченко—Підпал	5 „
№ 208—211. В. Вражливий—Земля (3 опов.).	20 „

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 212. Вовчок—Кармелюк	5 к.
№ 213—218. Коцюбинський—Fata morgana	30 „
№ 219. Бядуля—Лявониха і Симониха	5 „
№ 220—221. Хвильовий—Із Варіної біографії.	10 „
№ 222. Качура—Похорон	5 „
№ 223—224. Ярина—Вася-губернатор. Чортова машинка	10 „
№ 225—230. Недоля—Жовті брати	30 „
№ 231. Громів—Йоська	5 „
№ 232—233. Шевченко—Княжна. Відьма	10 „
№ 234—235. Хвильовий—Мати. Наречений	10 „
№ 236—237. Панч—Мишачі нори	10 „
№ 238—239. Горький—Гривеник. Страсті мордасті	10 „
№ 240. Шевченко—Марія	5 „
№ 541—243. Винниченко—Раб краси. Хто ворог?	15 „
№ 244—246. Кузьміч—Міна	15 „
№ 247. Кулик—Пісня	5 „
№ 248—250. Павч—Повість наших днів	15 „
№ 251—260. Горбатов—Войові лихтарі	50 „
№ 261—268. Богданов—Перша дівчина	40 „

» Дешева бібліотека

Видавництва

31.871

№ 205 — 206. Піс

№ 207. Гринчен

№ 208 — 211. В. І

№ 212. Вовчок

№ 213 — 218. Ко

№ 219. Вядуля

№ 220 — 231. Хе

графі 10

№ 222 — Качура — Похорон 5

№ 223 224. Ярина — Вася-губернатор. Чор-
това машинка 10

(№ 225 — 230. Недоля — Жовті брати 30

№ 231. Громів — Йоська 5

№ 232 — 233. Шевченко Княжна. Відьма 10

№ 234 — 235. Хвильовий — Мати. Нарече-
ний 10

№ 236 — 237. Панч — Мишачі нори 10

№ 238 — 239. Горький — Гривеник. Страсті
мордасті 10

№ 240. Шевченко — Марія 5

№ 241 — 243. Винниченко — Раб краси. Хто
ворог? 15

№ 244 — 246. Кузьміч — Міна 15

№ 247. Кулик — Піся 5

№ 248 — 250. Панч — Повість наших днів . 15

№ 251 — 260. Горбатов — Войові лихтарі . 50

№ 261 — 268. Богданов — Перша дівчина . 40

№ 269 — 272. Шовкопляс — Геній 20

№ 273 — 274. Микитенко — „Пирихвирія“ . 10

№ 275 — 276. Франко — Два приятелі . . . 10

І
Ф
Д-220

31.871

$\Phi \frac{\bar{I}}{A-220}$

